

Baydar, Turgut ve Arzu S. Ertane Baydar (2018). "İsim Tamlamaları Üzerine".
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, S. 34, s.
73-90.

DOI: 10.21550/sosbilder.338937

İSİM TAMLAMALARI ÜZERİNE

Turgut BAYDAR*
Arzu S. ERTANE BAYDAR**

Gönderim Tarihi: Eylül 2017

Kabul Tarihi: Kasım 2017

ÖZET

Türkçede kavramları işaretlemek için en çok faydalanılan kelime gruplarından biri isim tamlamalarıdır.

Türkçede tamlamalar ilk yazılı belgelerimizden itibaren sıklıkla kullanılagelmiştir. Ancak isim tamlamaları çok sık kullanılan kelime grubu olmalarına rağmen bu yapılar üzerindeki tartışmalar henüz tamamlanmamıştır. İsim tamlamalarının kaç çeşit olduğu, tamlamayı oluşturan gramatikal unsurların neler olduğu gibi temel konularda araştırmacıların hem fikir olmadıkları yönler vardır. Bunların içinde de özellikle tamlanan / belirtilen unsurun aldığı ekin ne olduğu konusunda araştırmacıların bir mutabakatından söz edilemez. Bu sorunlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Eldeki yazıda isim tamlamasının yapısında bulunan ekler üzerinde durulacaktır. Bu eklerin neler olduğu, işlevleri tartışılacak ve varılan sonuçlar dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *söz dizimi, isim tamlamaları, tamlayan / belirten eki, tamlanan / belirtilen eki*

* Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
turgutbaydar@windowslive.com

** Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
arzuemabayar@windowslive.com

On Name Completion

ABSTRACT

One of the most used vocabulary groups for naming concepts in Turkish is name definitions.

In Turkic languages, assimilation has been frequently used since our first written documents. However, despite the fact that names are a frequently used word group, the discussions on these structures are not yet complete. There are some things that researchers cannot agree on, such as how many kinds of name descriptions are, what is the grammatical elements that make up the word, and so on. It is not possible to talk about a consensus among researchers about what is the particular addition to the specified element. Work on these problems continues.

In the article at hand we will focus on the additions to the structure of the noun phrase. What these annexes are, their functions will be discussed, and the conclusions reached will be presented with caution.

Key Words: *syntax, name completion, completing / indicating element, completed / specified element*

Giriş

Bir tamlayan / belirten tamlanan / belirtilen dili olan Türkçede söz dizimi son derece önemlidir. Çünkü Türkçenin bu özelliğini tüm yönleri ile söz diziminde görürüz. Söz diziminin önemli konularından olan isim tamlamaları da bu hususta ön plana çıkmaktadır.

Türkçede kavramları işaretlemek için müracaat edilebilecek önemli yollardan biri de kelime gruplarıdır. Bunların içinde de en çok faydalanılanlar tamlamalardır (isim ve sıfat tamlamaları). Kurum kuruluş isimlerinden tutun da şehir, semt, dergi, kitap isimlerine hatta bitki vb. isimlere varıncaya kadar tamlamalardan sıklıkla faydalanılır. Türkçede yeni kavramları işaretlemek için mevcut köklerden belirli sayıdaki eklerle kelime türetmenin, derleme ve tarama sözlüklerinden dile kelime kazandırmanın yanı sıra kelime gruplarının sunduğu sonsuz imkânlardan da yararlanır. Bunların içinde de en çok müracaat

edilenler isim ve sıfat tamlamalarıdır. Dil, bu imkândan ziyadesiyle faydalanmaktadır.

Problem

Türkçede tamlamalar ilk yazılı belgelerimizden itibaren sıklıkla kullanılagelmiştir. Ancak isim tamlamaları çok sık kullanılan kelime grubu olmalarına rağmen bu yapılar üzerindeki tartışmalar henüz tamamlanmamıştır. İsim tamlamalarının kaç çeşit olduğu, tamlamayı oluşturan gramatikal unsurların neler olduğu gibi temel konularda araştırmacıların hem fikir olmadıkları yönler vardır. Bu sorunlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Bu çalışmada isim tamlamasının yapısında bulunan ekler üzerinde durulacaktır. Bu eklerin neler olduğu, işlevleri tartışılacak ve varılan sonuçlar dikkatlere sunulacaktır. Son zamanlarda yapılan birçok çalışmada bu konu doğrudan ya da dolaylı olarak ele alınmış olsa da tamlamalar hakkındaki problemlerin tamamen ortadan kalktığı söylenemez.¹

İsim tamlamalarında tamlamanın yapısında bulunan eklerin neler olduğu tartışılmaya değerdir. Aslında tamlayan unsurun aldığı ek hakkında araştırmacıların kanaatleri ortaktır. Ancak ekin işlevleri, tamlamaların kuruluşunda üstlendiği farklı görevler çalışmalarda yeterince sorgulanmamış, açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Bu çalışmalarda ek, tamlayan / ilgi eki olarak isimlendirilmekte ancak ekin

¹ Örnek olarak bk. Leylâ Karahan (2011), “Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yay., s.211-218; Gürer Gülsevin (2009), “Zamirlerin Edatlarla Birleşmesinde Bazı Özel Durumlar ve İsim Tamlaması Sorunu Üzerine”, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, *Bildiriler*, C. 1., 2. bs., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s.231-238; Erdoğan Boz (2012), “Adın Yüklemesi (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, s.97-105; Fevzi Karademir (2013), *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*, İstanbul: Kesit Yay., s.221-274

hangi kullanımlarda hangi işlevi yerine getirdiği net olarak vurgulanmamaktadır.

1. Tamlama Ekleri Nelerdir?

Eldeki mevcut dil bilgisi kaynaklarında tamlayan / belirten unsurun aldığı ekin ilgi, tamlanan / belirtilen unsurun aldığı ekin ise iyelik olduğu belirtilmektedir. İsim tamlamalarının yapısında bulunan bu eklerden tamlayan / belirten unsurun aldığı ilgi ekinin geldiği kelime / kelime grubunun kendinden sonra gelen kelime / kelime grubu ile ilişkisini sağladığı, tamlanan / belirtilen unsurun aldığı (iyelik) ekin(in) de geldiği kelime / kelime grubunu kendinden önceki bir şahsa ait kıldığı ifade edilmektedir.

1.1. Tamlayan / Belirten Eki

Türkçede isim tamlamalarının tamlayan / belirten unsurlarına getirilen ek, ilgi ekidir. Bu ekin, kendinden sonra gelen kelime / kelime grubu ile eklendiği kelime / kelime grubu arasında ilgi kurduğu çalışmalarda ifade edilmektedir. Bu, son derece önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

sınıf kapı+sı bir kelime grubudur. *sınıf* ile *kapı* kelimelerini bir arada tutan tamlanan / belirtilen unsurun yani *kapının* aldığı tamlanan / belirtilen (iyelik) ekidir. Bu kelime grubu da belirtisiz isim tamlaması olarak isimlendirilir. Bir isim tamlamasının oluşabilmesi için sıklıkla tamlanan / belirtilen unsurun aldığı ek yeterlidir.

sınıf+ın kapı+sı şeklindeki bir tamlama ise belirtili tamlamadır. Çünkü bu tamlamada tamlayan / belirten unsur da ek almıştır. Bu ek, geldiği kelime / kelime grubu ile kendinden sonra gelen kelime / kelime grubu arasındaki ilişkinin sürekli değil de geçici olduğunu ifade etmekte aynı zamanda da geldiği kelimeyi belirtmektedir. Ancak bu ek, geldiği kelime / kelime grubu ile kendinden sonra gelen kelime / kelime grubu arasında bir ilgi kurmamakta, geldiği kelime / kelime grubunu belirli yapmaktadır. Çünkü *sınıf kapı+sı* zaten bir tamlamadır; *sınıf* ve

kapı arasında ilgi eki olmadan da bir ilişki mevcuttur. Elbette bu ilişki geçici değil, süreklidir.

Bir isim tamlamasının oluşabilmesi için sıklıkla tamlanan / belirtilen kelime / kelime grubunun aldığı ek yeterli olabilmektedir. Dilde kullanılan isimlerin hemen hemen hepsi bir tamlamada tamlayan / belirten unsur olduklarında, gerekmedikçe, tamlayan / belirten ekini almalarına ihtiyaç yoktur. İsimler bu şekliyle geçtikleri tamlamalarda tamlayan / belirten unsur olarak görev yapabilirler. Ancak bazı zaman isimleri, kişi isimleri - soyisimleri ve zamirlerin bir tamlamada tamlayan / belirten olabilmeleri için mutlaka tamlayan / belirten yani ilgi ekini almaları gerekmektedir.

ders kitabı, terzi makası, bahçe duvarı, Türk milleti, el havlusu vb. gibi tamlamalarda tamlayan / belirten unsurlar ilgi ekini almadan da bir tamlamada tamlayan / belirten unsur olarak kullanılabilirler. Ancak özellikle yukarıda saydığımız isimler bir tamlamada tamlayan / belirten unsur olduklarında tamlayan / belirten yani ilgi ekini almadan kullanılamamaktadırlar.

yarın getireceği, dün anlamı, gün kârı, Ali arabası, Ayşe kitabı, Yahya Kemal Beyatlı annesi, ben kalemim, bazıları düşüncesi, şu şurası gibi tamlamalar ise mutlaka belirtili olarak kurulmak istiyorlar. Tamlamalar *yarının getireceği, dünün anlamı, günün kârı, Ali'nin arabası, Ayşe'nin kitabı, Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi, benim kalemim, bazılarının düşüncesi, şunun şurası* şeklinde olmalıdır. Ancak *Yahya Kemal Beyatlı şiiri, Reşat Nuri Güntekin romanı, Orhan Veli Kanık düşüncesi ya da akşam güneşi, öğle vakti, gece yarısı* gibi kullanımların da dilde mevcut olduğunu ifade edelim.²

² Ergin bu durumla ilgili olarak.... “Yine bu fark dolayısıyla ki çok belirli olan daimi bir birlik kurmaya elverişli bulunmayan şahıs isimlerinin, iyelikli kelimelerin ve zamirlerin bugün eksiz isim tamlamaları yapılamamaktadır.Böyle isimler ancak belirlilikten çıkıp gurubun daimi isim unsuru hâline gelebildikleri takdirde eksiz tamlayan olabilirler demektedir.” bk. Muharrem Ergin (2000), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yay., s.383

Bu türlü kullanılışlar ilgi ekinin özel isim - soyisimleri ve bazı zaman isimleri vb. ile kullanılışında **tamlayan / belirten** işlevinde olduğunu, diğer isimlerle kullanılışında ise **belirtme** görevi üstlendiğini (genelden özele indirdiğini) göstermektedir. Çünkü bu tür isimler ile kurulan tamlamalarda tamlayanlar / belirtenler tamlanana / belirtilene ilgi eki olmadan bağlanamamakta yani tamlama kuramamaktadır. Bu yüzden de ilgi ekleri burada bir **tamlayan / belirten** eki olarak görev yapmaktadır. *masanın örtüsü, gazetenin fiyatı, sokağın lâmbası* vb. tamlamalardaki ilgi eki bir tamlayan değil de belirleyen / belirli yapan (genel olanı özele indiren) ek olarak kullanılmaktadır. Dikkat edileceği gibi bu yapıların tamlama oluşturabilmeleri için ilgi ekine ihtiyaçları yoktur.

Mehmet'in annesi, Fatma'nın çantası, Osman Nedim Tuna'nın öğrencileri, dünyanın değerlendirmesi, ayın özeti vb. tamlamalardaki ilgi ekleri ise **tamlayan / belirten** eki işlevinde kullanılmışlar; iki kelime arasındaki ilgiyi kurmuşlardır. İlgi eki ifadesi bu kullanımlarda tam olarak yerini bulmaktadır. Ek olmadığına iki kelime arasında sağlam bir ilişki kurulamamakta, tamlama denilen yapı oluşmamaktadır. Öyle ise *Mehmet* ve *anne* isimleri arasındaki ilgi, tamlanan eki ile değil tamlayan (ilgi) eki ile sağlanmaktadır. Oysaki *sınıf* ve *kapı* isimleri arasındaki ilişki tamlanan eki ile sağlanmakta, tamlayan (ilgi) eki, iki isim arasında zaten sağlanan bu ilişkiyi (tamlama yapısını) belirli kılmakta, genelden özele indirmektedir. Elbette bu tür tamlamalardaki ilgi eklerinin tamlama oluşturmalarının yanı sıra geldiği kelime / kelime gruplarını daha da belirgin hâle getirdiklerini de ifade edelim. Bu da, aslında bir isim tamlamasının oluşabilmesinin olmazsa olmaz şartının tamlanan / belirtilen kelime / kelime grubunun tamlanan / belirtilen (iyelik) eki alması yeterlidir hükmünün de tam olarak bütün isimleri ve bütün isim tamlamalarını kapsamadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı üzere bazı kelime / kelime grupları kendilerinden sonraki kelime / kelime gruplarına ilgi eki olmadan bağlanabildikleri hâlde bazıları bağlanamamaktadır. Demek ki isim tamlamalarının oluşabilmesi için, her durumda olmamakla birlikte,

tamlanan / belirtilen kelime / kelime grubunun ek almasının yanı sıra tamlayan / belirten kelime / kelime grubunun da ek alması gerekmektedir.

İlgi eki ile belirtme eki arasındaki işlev benzerliği de dikkat çekicidir. Yukarıda verdiğimiz *masanın örtüsü, gazetenin fiyatı, sokağın lâmbası* vb. tamlamalardaki ilgi eki bir tamlayan değil de belirleyen / belirli yapan ek olarak kullanılmaktadır. İlgi eklerinin bunlar ve bunlar gibi sonsuz sayıdaki tamlamadaki görevi belirtme eki ile aynıdır. Çünkü bu tamlamalardaki ilgi eki bir tamlamada tamlayan / belirten ek, yani isim tamlamasını oluşturan olmazsa olmaz eklerden biri olarak değil, belirli yapan bir ek olarak kullanılmaktadır.

Ekin bu kullanım özelliği bazı çalışmalarda da ele alındığı için burada özellikle belirtmek istedik.³ Karademir bu konuda Karahan ve Gülsevin'den farklı olarak *Belirtme ve/veya belirliliğin, söz dizimsel bir olgu olduğu, kavramlar arası münasebette gerçekleştiği açıktır* (Karademir 2013: 227) demektedir. Yine Karademir her kelimenin belirtme eki almadan nesne olamayacağını ifade etmekte ve bu yönde örnekler vermektedir. Karademir bu ifadeleri ile de Karahan'ın *Yükleme hâli eki, nesnenin belirticisidir; nesne yapıcı değildir. Var olan nesneye belirlilik kazandırır* (Karahan 2011: 216) ifadelerine katılmamaktadır. Karademir konu ile ilgili şu örnekleri vermektedir: *Ahmet, Hasan getirdi değil, Ahmet, Hasan+ı getirdi. Sen tanıdım değil, Sen+i tanıdım. Bazıları gördüm değil, Bazıları+(n)ı gördüm. Herkes götürdüm değil,*

³ Bazı araştırmacılar konu hakkında düşüncelerini ifade etmişlerdir. bk. Örnek olarak bk. Leylâ Karahan (2011), “Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yay., s.211-218; Güner Gülsevin (2009), “Zamirlerin Edatlarla Birleşmesinde Bazı Özel Durumlar ve İsim Tamlaması Sorunu Üzerine”, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, *Bildiriler*, C. 1., 2. bs., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s.231-238; Erdoğan Boz (2012), “Adın Yüklem (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, s.97-105; Fevzi Karademir (2013), *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*, İstanbul: Kesit Yay., s.227

Herkes+i götürdüm. Bu gömlek sevdim değil, Bu gömleğ+i sevdim. Dünkü film seyrettin mi? değil, Dünkü film+i seyrettin mi? Çantam getirdin mi? değil, Çantam+i getirdin mi? Kapının kilidi açtın mı? değil, Kapının kilidini açtın mı? Sizin ev gördüm değil, Sizin evi gördüm (Karademir 2013: 229-230).

Karademir'in verdiği örnekler dikkatli incelenirse aslında bunlardan çoğunun belirtme ekini almadan da geçtikleri cümlelerde nesne olabileceği görülecektir. Karademir; *Ahmet, Hasan getirdi.* örneğindeki *Hasan*'ın ek almadan nesne olamayacağını söylemektedir. *Acaba Babam, bir de Hasan getirdi.* Ya da *Bizim oğlan bir de Hasan getirdi.* cümlelerindeki *Hasan*, geçtiği cümlelerde nesne değil midir? Bu cümleler anlamsız mıdır? Yine *Ayşe uykusunda Ahmet dedi.* cümlesinde de açıkça görüleceği gibi *Ahmet* burada nesnedir. Aynı şekilde *Bu gömlek sevdim.* cümlesindeki *gömlek*, *bu gömlek* tamlamasının ana unsurudur ve *gömlek* cümlelerde ek almadan nesne olabilir. *Gömlek aldım.* ya da *Bir gömlek aldım.* cümlelerindeki *gömlekler*, nesnedir. Burada belirtmek istenen zamirdir. Zannederse burada dikkatlerden kaçan “*gömlek*”in ek almadan nesne olamaması değil, zamirlerin belirtmek istenmesidir. *Bu aldım.* da diyemiyoruz ama *Bunu aldım.* diyebiliyoruz. Bunların arasındaki fark tam olarak belirtilmemiş. Zamirlerin Türkçede vurgulanmak, öne çıkmak, belirli olmak kaygısı taşıdıkları bellidir. Konu hakkında Karahan *Eski Türkçe ve bugün Yeni Uygur Türkçesinde görülen katmerli zamir çekimlerinde, farklı hâl ekleriyle katmerlenmiş zamirlerin ilk eklerinin genellikle yükleme veya ilgi hâli eki olması da konumuz bakımından dikkat çekicidir. Mesela “benden, sizden” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarılan “meningdin, siznidin” örneklerinde, ilgi ve yükleme hâli eklerinin değil ayrılma hâli ekinin fonksiyonu ön plandadır; çünkü ayrılma hâli eki bir münasebet ekidir ve sonda bulunması gerekir. Yükleme ve ilgi hâli ekleri ise bu örneklerde, belirtme fonksiyonlarıyla zamirleri etkilemektedir. Zaten ileriye doğru farklı münasebetler kuran iki farklı ekin yan yana bulunması dil mantığı bakımından imkânsızdır. Bu tür katmerli zamir çekimlerinde yükleme ve ilgi hâli ekleri, zamirleri*

belirtme; bu eklerden sonra gelen hâl ekleri de münasebet kurma görevi yapmaktadır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Yükleme hâli eki bazı dönemlerde ilgi hâli eki yerine kullanılmıştır. Bu ekleri birbirine yaklaştıran aralarındaki fonksiyon paralelliğidir. Her iki ek de “belirtme” görevi yapar.

...

İlgi hâli eki de isme belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlam kazandıran bir ektir (Karahana 2011: 216) demektir.⁴ Burada ek almadan nesne olamayan gömlek değil, onu işaret eden şu sıfatıdır. İşaret sıfatlarının da aslında zamir oldukları bilinmektedir.⁵ Aslında sıfat dahi olsalar bir şey değişmez. Çünkü Türkçede sıfatların ve zarfların da zamirler gibi pekiştirilmek istendiğini ilk yazılı belgelerimizden itibaren takip edebiliyoruz. temiz örtü diyoruz ama tertemiz örtü de diyoruz. Ya da katar katar turnalar diyoruz. Aynı şekilde İkişer ikişer oturduk. da diyoruz. Ya da koşarak deniyor; koşarak da deniyor. gelirken deniyor gelirken de, gelince deniyor gelince de. Sen tanıdım. cümlesinde de aynıdır. Zamir belli olmasına rağmen yani muhatabın bildiği bir kişi olmasına rağmen belirtme eki istemesi onun belirli olmak, vurgulanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yani tüm bunlar da göstermektedir ki ilgi eki ile belirtme eki arasında bir işlev benzerliği söz konusudur.

⁴ Zamirlerin katmerli çekimi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Osman Fikri Sertkaya (1996), “Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi, 26 Eylül-1 Ekim 1992*, Ankara: TDK Yay., s.17-37; Ayrıca bk. Güner Gülsevin (2009), “Zamirlerin Edatlarla Birleşmesinde Bazı Özel Durumlar ve İsim Tamlaması Sorunu Üzerine”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, Bildiriler, C. 1., 2. bs.*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s.231-238, Bildirideki 14. dipnot.

⁵ bk. Zeynep Korkmaz (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay., s.385

Türkçede bir isim tamlamasının oluşabilmesi için her kullanılıştta

İsim + Ø İsim + İyelik denklemi yeterli olamamakta;

İsim + İlgi İsim + İyelik denklemine ihtiyaç duyulmaktadır.

Demek ki ilgi eki, Türkçede her kullanılışında tamlayan / belirten eki, her kullanılışında da belirtme eki olarak görev yapmamaktadır. Aksine bazı kullanılışlarında tamlayan / belirten eki, bazı kullanılışlarında da belirtme eki olarak kullanılmaktadır. *sınıf+ın kapısı*, *kitap+ın kapağı*, *masa+nın örtüsü* vb. gibi tamlamalarda belirli yapma; *Ali+nin arabası*, *yarın+ın getireceği*, *biz+im evimiz*, *bazıları+nın düşüncesi* gibi tamlamalarda ise tamlayan / belirten eki işlevinde kullanılmaktadır. Elbette burada ilgi eki geldiği kelime / kelime grubu ile onlardan sonra gelen kelime / kelime grupları arasında ilgi kurmakta ise de bu ana işlevinin yanı sıra geldiği kelime / kelime grubunu belirtme işlevini de yerine getirmektedir. Bu da somut bir şekilde ilgi eki ile belirtme eki arasındaki işlev benzerliğini gözler önüne sermektedir.

1.2. Tamlanan / Belirtilen Eki

Eldeki yazının yazılmasının birinci nedeni yukarıda bahsettiğimiz konudur. Ancak en önemli nedeni Türkçede isim tamlamalarındaki tamlanan / belirtilen unsurun aldığı ekin ne olduğu konusudur. Yıllardır hem kendimiz düşünürken hem de Türkçenin en önemli konularından biri olan tamlamaları anlatırken bu durum her zaman bizleri zorlamaktadır.

Mevcut dil bilgisi kitaplarında tamlanan / belirtilen ekine iyelik eki denilmektedir.⁶ Ancak isim tamlamaları detaylı olarak incelenince söz konusu ekin her türlü kullanılışında iyelik eki olarak kullanılmadığı dikkatleri çekmektedir. Elbette isim tamlamalarında tamlayan /

⁶ Detaylı bilgi için bk. Muharrem Ergin, (1989), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay., s.359-363

belirtenle tamlanan / belirtilen arasındaki ilişki sadece sahiplik değildir. Bunun yanı sıra tamlamanın unsurları parça bütün, tamamlanma vb. gibi değişik ilişki ile bir araya gelmektedirler. Ancak *Bu ek, gerçekten bir iyelik eki midir, yoksa başka bir ek midir?* soruları zihinlerimizi her zaman meşgul etmektedir. Çünkü ek, pek çok kullanılışında iyelik eki görevi yapmamaktadır.

kitabın sahibi, Atatürk Üniversitesi, et lokantası, Türk Dili Dergisi, maket bıçağı, elbise kumaşı, okul çantası, oyun parkı, hava alanı / limanı vb. binlerce isim tamlamasında tamlanan / belirtilen unsurun aldığı ek, iyelik bildirmemektedir. Bu tamlamalardaki tamlanan / belirtilen unsurların aldığı ekler, geldikleri kelimeleri bir şahsa ya da söz konusu isimlere ait yapmamışlardır. Çünkü *sahip, kitapa* ait; *üniversite, Atatürk*'ün; *lokanta, etin; dergi, Türkçenin; bıçak, maketin;* *kumaş, elbiseye* ait; *çanta, okulun; park, oyuna* ait; *alan / liman, havaya* ait değildir. Görüldüğü gibi bu ek geldiği kelime / kelime grubunu bir iyeye bağlamadığı için burada bir iyelik ifadesinden bahsedemeyiz. O hâlde *Söz konusu ek, ne ekdir?* sorusunun cevabını bulmalıyız.

Ek, bir iyelik değil, tamlanan / belirtilen ekdir. demek de çok kolay değildir. Çünkü bu durumda da *Türkçede üçüncü teklik şahıs iyelik eki hangisidir?* gibi ciddî bir soru ile karşı karşıya kalırız.⁷ Bu ek,

⁷ Burada bazı araştırmacılar 3. teklik şahıs iyelik ekinin bir tamlanan / belirtilen eki, üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin ise zamir /n/si diye bilinen sesin olduğu iddiasındadırlar. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Efrasiyap Gemalmaz (2010), “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı”, *Türkçenin Derin Yapısı*, (Haz. Cengiz Alyılmaz - Osman Mert), Ankara: s.251-259; Efrasiyap Gemalmaz (2010), “Türkçedeki Tamlanan Eki /+TA+/ > */+TI+/ > /+sI+/ > /+zI+/ > */+rI+/ > */+yI+/ > /+ØI+/ > /+ØØ+/ Üzerine”, *Türkçenin Derin Yapısı*, (Haz. Cengiz Alyılmaz - Osman Mert), Ankara: s.261-265; Cengiz Alyılmaz (1999), “Zamir n’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s.403-415; 384-385; Muhsine Börekçi (2009), *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, Erzurum, s.75; Muharrem Daşdemir (2015), *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal - İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yay., s.53-54; 69-70

iyelik eki olarak kabul edilecekse artık ekin isim tamlamalarında (pek çoğunda) bir iyelik eki olarak değil de bir tamlanan / belirtilen eki olarak kullanıldığı ifade edilmelidir. Ya tamlamalar bölümünde ya da iyelik ekleri bahsinde konuya dikkat çekilmeli ve ekin isim tamlamalarındaki işlevinin iyelik ilgisi kurmak değil de tamlama oluşturmak olduğu belirtilmelidir. Çünkü bu ek, hem öğrenenler hem de her seviyedeki eğitim kurumundaki öğretmenler tarafından iyelik eki olarak kabul edilmektedir.

Tamlanan / belirtilen ekinin tam olarak belirlenememesinin önemli bir nedeni de bir isim tamlamasının bir başka isim tamlamasının yapısına tamlanan / belirtilen unsur olarak katılabilmesidir. Bu, *okulun edebiyat öğretmeni*, *Ali'nin ders kitabı*, *hastanenin çamaşır makinesi*, *lokantanın meyve bıçağı*, *eğitim fakültesinin sınav salonu* vb. isim tamlamalarındaki kullanılıştır. Şimdi bu tamlamalardaki tamlanan / belirtilen ekleri hangi tamlamaya aittir? *okulun edebiyat öğretmeni* tamlamasındaki *öğretmen* unsuruna getirilen ek, *edebiyat öğretmen+i* belirtisiz isim tamlamasının tamlanan / belirtilen eki midir; yoksa *okulun edebiyat öğretmen+i* tamlamasının tamlanan / belirtilen eki midir? Buradaki ek, *okulun edebiyat öğretmen+i* tamlamasının tamlanan / belirtilen ekidir. Yani tamlama derin yapıda şu şekildedir: *okulun edebiyat öğretmen+Ø+i / öğretmen+i+i*. Bu durum tamlanan / belirtilen unsuru ünlü ile biten isim tamlamalarında daha net olarak görülür. *benim kira para+m* tamlamasının tamlanan / belirtilen unsuru *kira para+sı* belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu belirtisiz isim tamlaması bir başka tamlamada tamlanan / belirtilen unsur olarak görev yaptığında *para* tamlanan / belirtilen unsuru *kira parası* tamlamasının tamlanan / belirtilen ekini değil de, *benim kira param* tamlamasının tamlanan / belirtilen ekini almaktadır. Yani bu yapı da şu şekildedir: *ben+im kira para+Ø+m / para+sı+m*. Burada da net olarak görüldüğü gibi bu türlü isim tamlamalarında tamlanan / belirtilen unsurun aldığı ek bir tamlamanın yapısına tamlanan / belirtilen unsur olarak katılan tamlamanın tamlanan / belirtilen unsurunun aldığı ek değildir.

benim okul müdürüm tamlamasında *müdür* kelimesi önce üçüncü teklik şahıs iyelik yani tamlanan / belirtilen ekini, ardından da birinci teklik şahıs iyelik ekini almamıştır. Bu, her şeyden önce mantıklı değildir. Çünkü bir şey hem birinci teklik hem de üçüncü teklik şahsa ait olamaz. Zaten Türkçede de bazı istisnalar dışında iki iyelik eki üst üste gelmez. Bir şey aynı anda iki kişiye ait yapılamaz. Bu tamlamanın açılımı da şu şekildedir: *ben+im okul müdür+Ø+üm / müdür+ü+üm*.

En kuvvetli ihtimal Türkçede iki iyelik ekinin üst üste gelememesinden dolayı isim tamlamasının tamlanan / belirtilen unsurunun aldığı tamlanan / iyelik ekinin düştüğüdür. Aksi hâlde başka bir tamlanan / belirtilen eki vardır diye düşünmek gerekir. Bu düşünceyle de *Türkçede üçüncü teklik şahıs iyelik eki hangisidir?* sorusuna cevap veremeyiz. *bizim meyve bıçağımız* tamlamasının açılımı, *bizim meyve bıçak+Ø+ımız / bıçak+ı+ımız* şeklindedir. *meyve bıçak+ı* tamlaması başka bir tamlamanın yapısına tamlanan / belirtilen unsur olarak katıldığında ve bu yapıyı tamlamaların tamamında tamlanan / belirtilen eki düşmekte, tamlananı / belirtileni olarak yapısına katıldığı belirtili isim tamlamasının tamlanan / belirtilen unsurunun aldığı ek yüzey yapıda kalmaktadır. Bu, Türkçenin kendi işleyiş mantığı içinde doğrudur. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türkçede bazı istisnalar dışında birden fazla iyelik eki aynı kelimedede bulunamamaktadır.

Yukarıda verdiğimiz örnekte *okul müdürü* bir tamlamadır. Bu tamlama bir iyeye bağlanarak *bizim okul müdürümüz* şeklinde başka bir tamlamanın tamlanan / belirtilen unsuru olmuştur. Bu kullanım da bize iki seçenek sunmaktadır. Birinci seçenek *bizim okul müdürümüz* tamlamasında *okul müdürü* tamlaması bir iyeye bağlanır. *bizim okul müdürümüz* şeklini alır. *müdürün* aldığı +I, 3. teklik şahıs iyelik ekidir. Ardından birinci çokluk şahıs iyelik eki gelir. Ya da *müdürün* aldığı iyelik eki düşer ardından 1. çokluk şahıs iyelik eki gelir: *bizim okul müdür+Ø+ümüz / müdür+ü+ümüz*. Birinci yol kabul edilecekse tamlama oluşturduğu söylenen 3. teklik şahıs iyelik eki, bir tamlanan / belirtilen ekidir. Ondan sonra gelen ek 1. çokluk şahıs iyelik ekidir.

İkinci yol takip edilecekse *okul müdürü* tamlamasındaki *müdürün* aldığı 3. teklik şahıs iyelik eki, tamlama bir iyeye bağlanınca düşmüş ve *müdür* büyük yapının iyelik ekini almıştır. Ancak 2. ve 3. çokluk şahıs iyelik ekinin ünlü ile bitenlere doğrudan ünsüz ile biten kelimelere de yardımcı ünlü yardımıyla bağlandığı göz önünde tutulursa burada da izaha muhtaç bir durum vardır. *baba*, *kedi* gibi kelimelere 1. ve 2. çokluk şahıs iyelik ekleri doğrudan bağlanabilmektedir. Normal şartlarda ekin *babamız*, *kedimizde* olduğu gibi *okul müdürü* tamlaması bir iyeye bağlandığında (*bizim okul müdürümüz*) *okul müdürü* tamlamasının tamlanan / belirtilen unsuruna yani *müdürüne* de doğrudan bağlanabilmesi beklenir. Bu da bize 3. teklik şahıs iyelik diye ifade edilen ekin bir tamlanan / belirtilen eki olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.⁸ Eğer bu şekilde düşünürsek tamlanan / belirtilen ekinin 3. teklik şahıs iyelik eki değil de iyelikten başka bir tamlanan / belirtilen eki olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalırız ki bunu eldeki mevcut metinlerle tespit etmek imkânsızdır.

İsim tamlamalarında dikkatlerden kaçan bir konu da Türkçede *bizim kitabımız*, *sizin eviniz*, *onların bıçağı* gibi tamlamalarda bir boşluğun, ifade edilmeyen bir unsurun varlığının söz konusu olduğudur.

⁸ Bu konuda Börekçi şunları söylemektedir: Türkçede üçüncü şahıs, iyelik bakımından işaretlidir. “3. şahıs ileri sürüldüğü işaret edilen “+(s)I”eki, kanaatimizce sadece genel bir iyelik ifadesine sahiptir. Türkçe’de 3. şahıs “+ø” morfeyle temsil edildiği ve 3. şahıslar için kurulan belirtili isim tamlamalarında üzerine ek almadığı için bu intibai uyandırmıştır. Buna “**belirtilen eki**” demek daha uygundur.” (Gemalmaz, 1982: N-15)

Belirtilen eki bazı öbeklerde kişiye gönderimde bulunur. Ancak çoğunlukla nesnelere temsil eder:

[Arkadaşımın] kitab+ı yapısında /+ı/ eki arkadaş olan kişiye gönderimde bulunduğu için iyelik eki durumundadır.

[Kitabın] sayfa+sı yapısında ise /+sı/ kitap denen nesneye gönderimde bulunduğu için belirtilen ekidir. bk. Muhsine Börekçi (2009), Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler, Erzurum, s.75

Farklı bir yaklaşımla *bizim kitabımız* tamlamasının tamlanan / belirtilen unsurunun tamlayanı / belirteni birinci çokluk şahıs zahirinin ilgi ekli şekli değil de *ders kitabı, okuma kitabı, test kitabı, yemek kitabı* vb. gibi *bizden* daha başka bir tamlayan / belirten olduğu görülebilir. *bizim kitabımız* tamlaması aslında *bizim ders (vb.) kitabımız* şeklindedir. Yani *ders kitabı* bir tamlama oluşturduktan sonra bir iyeye bağlanmıştır. *onların bıçağı* vb. tamlamalarda da aynı durum söz konusudur. *bıçak* tamlananının / belirtileninin tamlayanı / belirteni *meyve* olabilir, *ekmek* olabilir, *kasap* olabilir bunları çoğaltmak mümkün. O hâlde tamlama *onların meyve bıçağı* şeklinde olur. Yani *meyve bıçağı* belirtisiz isim tamlaması sonradan *onlar* zamirine bağlanmıştır ve *onların meyve bıçağı* tamlaması oluşmuştur. Bu kullanılışın nedenini de dilin kendi iç işleyişinde aramamız gerekmektedir. Bu da bize göre en az çaba kuralıdır. Muhatapça bilindiği farz edilerek *ders* ya da *meyve* vb. tamlayanlar / belirtenler düşürülerek tamlama *bizim kitabımız, onların bıçağı* şeklinde ifade edilmektedir. Bu türlü kullanılışlara da çalışmalarda yer verilmelidir diye düşünmekteyiz. Aslında bu kullanım da yukarıda verdiğimiz örnekleri daha net olarak açıklamaktadır.

SONUÇ

Bir isim tamlamasının oluşabilmesi için her durumda tamlanan / belirtilen unsurun ek alması yeterli değildir. Tamlananın / belirtilenin yanı sıra tamlayanın / belirtenin de ek alması gereken durumlar vardır. *yarının getireceği, Ali'nin annesi, şunun şurası* gibi.

İlgi eki; *sınıf kapısı, okul çantası, masa örtüsü* gibi tamlamalarda belirli yapma; *dünün anlamı, Mehmet'in arabası, onun kazancı* gibi tamlamalarda ise tamlama oluşturmak / iki kelime arasında ilgiyi sağlamak işlevini yerine getirir. Ek tamlama oluşturmak için kullanıldığı tamlamalarda bu işlevinin yanı sıra belirli yapma işlevini de yerine getirir.

benim [ders vb.] kitabım gibi tamlamalar bir tamlanan / belirtilen ekinin varlığını düşündürmektedir.

Birinci ve ikinci çokluk şahıs iyelik eklerinin ünlüleri üzerine doğrudan yani *+mIz*, *+nIz* şeklinde gelebilmesi de bir tamlanan / belirtilen ekinin varlığını desteklemektedir.

Tamlanan / belirtilen eki hakkında kesin olarak karar vermek zordur. Ekin kullanılışı bu ekin hem 3. teklik şahıs iyelik eki hem de bir tamlanan / belirtilen eki olabileceği izlenimini vermektedir. Ek, kendinden sonra gelen ekler ile birlikte kullanılışında da farklılık göstermektedir. Bu ek, ya iyelik eki değil, tamlanan / belirtilen ektir; ya da ek, iyelik işlevini yitirmiştir. Bu durumun tam olarak tespitinin yapılabilmesi zordur. Çünkü bugün itibarıyla elimizde bunu kanıtlayacak herhangi bir metin yoktur.

KAYNAKLAR

Alyılmaz, Cengiz (1999). “Zamir *n*'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s. 403-415; s. 384-385.

Başdaş, Cahit (2008). “Türkçede İyelik-Yüklem Sorunu Dede Korkut Örneği”, *Turkish Studies*, 3/1, s. 6-13.

Başdaş, Cahit (2009). “Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yüklem Hâli”, *Turkish Studies*, 4/8, s. 623-643.

Başdaş, Cahit (2011). “Doğu Anadolu Ağzlarında Hâl Kavramı Taşıyan İyelikli Yapılar”, *Turkish Studies*, 6/1, s. 716-723.

Başdaş, Cahit (2014). “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir *N*'si”, *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*, Nu: 30, Winter I, s. 147-161.

Benzer, Ahmet (2012). “Belirtili Ad Tamlamasında İyelik ve İlgi Eki Yanılgısı”, *Turkish Studies*, 7/4/I, s.1051-1061.

Boz, Erdoğan (2012). “Adın Yüklem (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 97-105.

Börekçi, Muhsine (2009). “Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 24-29 Eylül, Ankara: TDK Yay., s. 245-276.

Börekçi, Muhsine (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, Erzurum.

Daşdemir, Muharrem (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal - İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.

Demir, Celâl (2007). “Türkiye Türkçesi Gramerlerinde İsim Tamlaması Sorunu ve Bir Tasnif Denemesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 1, s. 27-54.

Dizdaroğlu, Hikmet (1976). *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK Yay.

Ergin, Muharrem, (1989). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ergin, Muharrem (2000). *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ertane Baydar, Arzu Sema (2010). “Kırım Tatar Türkçesinde İyelik Ekinin Değişik Bazı Kullanımları Üzerine”, *Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Eskişehir: 12-14 Ekim 2009, s. 73-85.

Gemalmaz Efrasiyap (2010). “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı”, *Türkçenin Derin Yapısı*, (Haz. Cengiz Alyılmaz - Osman Mert), Ankara, s. 251-25.

Gemalmaz, Efrasiyap (2010). “Türkçedeki Tamlanan Eki /+TA+ / > */+TI+ / > /+sI+ / > /+zI+ / > */+rI+ / > */+yI+ / > /+ØI+ / > /+ØØ+ / Üzerine”, *Türkçenin Derin Yapısı*, (Haz. Cengiz Alyılmaz - Osman Mert), Ankara, s. 261-265.

Gülsevin, Gürer (2009). “Zamirlerin Edatlarla Birleşmesinde Bazı Özel Durumlar ve İsim Tamlaması Sorunu Üzerine”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*, 27-28 Ağustos 2007, *Bildiriler*, C. 1., 2. bs., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s. 231-238.

Kaçalin, Mustafa S. (2002). “İyelik Tamlamasında Çokluk Üçüncü Kişi Sorunu”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, s.142-146.

Karaatlı, Recep (2004). “Bir İsim Tamlamasında İyelik Ekinin Düşmesi Üzerine Bir Görüş, TÜBAR, XV, s. 9-18.

Karademir, Fevzi (2013). *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Karahan, Leylâ (2004). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, Leylâ (2011). “Yükleme (accusative) ve İlgî (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yay., s. 211-218.

Korkmaz Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

Sertkaya, Osman Fikri (1996). “Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi, 26 Eylül-1 Ekim 1992*, Ankara: TDK Yay., s. 17-37.

Uçar, Aygül (2005). “Türkçede İyelik Uzamıdışı Anlambilim Alanı”, Ankara: *XVIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, 20-21 Mayıs 2004*, s. 241-252.

Üstünova, Kerime (2008). *Türkiye Türkçesinde Ad İşletimi*, İstanbul: Kesit Yay.